

Konec špatný, všechno špatné aneb *Pěna dní* jako tragédie

„Proč je Chloé mrtva?“ ptá se Ježíše Colin, hlavní postava *Pěny dní*, na pohřbu své ženy Chloé. „Za to já nemohu,“ odpovídá mu Ježíš. „A kdo za to může?“ „My rozhodně ne.“

Proč se dějí věci, které se dějí, nikdo neví. Někteří lidé věří, že existuje něco jako osud, tedy že vše, co se nám v životě děje, je předem určené, a my nad tím nemáme žádnou moc. Jiní naopak věří, že nad svým životem máme moc jen my či ostatní lidé a že každé rozhodnutí, jež činíme, má reálný potenciál život měnit. Třetím populárním konceptem je existence Boha, který náš osud jistým způsobem řídí, ač my sami máme volbu, zda se budeme ubírat dobrou, či špatnou cestou.

Víra i nevíra v osud mají své výhody i nevýhody. Pokud je člověk šťastný, bude příčinu svého štěstí vnímat spíš pozitivně, ať je jakákoliv. Pokud je však člověk nešťastný (tím mám na mysli nejen výhradně emocionálně, ale především ve smyslu „soužen neštěstím“), ať má jeho utrpení jakýkoliv důvod, je to nakonec stále přece jen utrpení. To, že mu nešťastný život byl předurčen, a on to nemohl nijak ovlivnit, je stejně znepokojivé jako myšlenka, že za vše, co se mu v životě událo, může on sám nebo ostatní lidé, jejichž vlivu podlehl vlastním přičiněním či čirou náhodou.

A tak člověku nezbyvá než věřit – v to, že se vše zlepší. Že pokud zapříčinil své neštěstí, je v jeho silách zapříčinit i své štěstí. Že nešťastný život mu přece být předurčen nemůže. Že jeho utrpení má smysl a k něčemu povede.

Ale co když ne? Co když utrpení nikam nevede? Co když člověk, který si „zničil život“, si ho spravit nedokáže? Co když člověk postihnut neštěstím mimo své síly jím byl postihnut „jen tak“, bez jakékoli katarze?

„Proč jste ji nechal zemřít,“ naléhal Colin.

„Och!“ ohradil se Ježíš. „Nebud'te dotěrný!“ Pohnul sebou, aby se mu na hřebec viselo pohodlněji.

„Byla tak milá,“ pokračoval Colin. „Nikdy neudělala nic zlého ani v myšlenkách, ani ve skutcích.“

„To nemá s náboženstvím vůbec co dělat,“ zamumlal Ježíš a zív. Pohnul trochu hlavou, aby se mu trnová koruna nahnula na jinou stranu.

„Nevím, co jsme komu udělali. Tohle jsme si rozhodně nezasloužili,“ namítl Colin. Sklopil oči. Ježíš neodpověděl.

Pěna dní je absurdní a existencialistický román francouzského (nejen) spisovatele Borise Viana o lásce a strastech s ní spojených. Není to však klasický milostný příběh. Ač se v románu existence osudu explicitně netematizuje (pouze se vyvrací náboženská teorie), ústřední dva páry – Colin s Chloé a Chick s Alise – ukázkově ztvárnějí, jaké to je, když má člověk moc a když naopak ne-moc nad vlastní životní cestou, která v obou případech končí velmi špatně. *Pěna dní* je hlavně tragédií, a to velmi beznadějnou a pesimistickou.

Protagonistou románu je Colin, dvaadvacetiletý mladík žijící v Paříži. Je bohatý, nemusí pracovat, naopak si i může dovolit půjčovat velké peněžní částky svému nejlepšímu příteli Chickovi. Chick se seznámí s Alise, neteří Colinova kuchaře, a utvoří s ní partnerský pár. Colin jim zprvu závidí, protože jeho jmění v žádném případě nekompensuje jeho nenaplněnou touhu po lásce, na jedné narozeninové oslavě však poznává svou budoucí partnerku Chloé a zanedlouho se sezdají.

Tragédii obou dvojic spustí velmi odlišné události, které ale vedou k tomu samému. Chick se od počátku děje netají tím, že je fanatickým obdivovatelem Jeana-Sola Partra (v knize je tak zvána postava inspirovaná filosofem Jean-Paul Sartrem, se kterým se Boris Vian přátelil) a obsesivně si kupuje jeho knihy, oblečení a chodí na jeho přednášky. To vše ho stojí mnoho peněz, které nemá a půjčuje si je, protože si dostatečně nevydělavá. V jednu chvíli mu Colin dá celou čtvrtinu svého jmění – přesněji 25 000 (fiktivní měny) doublezonů, aby si Chick mohl dovolit oženit se s Alise. I to vše Chick utratí za věci od Partra a zůstává na mizině.

Do stejně mizerné situace se dostávají Chloé a Colin, protože krátce po jejich svatbě Chloé vážně onemocní – v pravé plíci jí vyrostle leknín. Léčba naštěstí existuje, ale vyžaduje, aby Chloé byla neustále obklopena květinami, protože z nich leknín má strach. Bohužel jsou květiny a celková péče o Chloé velmi drahé, a tak i Colinovi postupně docházejí peníze, které původně bezstarostně utrácel a rozdával.

Alise se Chickovu (a svou) situaci snaží vyřešit tak, že jde osobně poprosit Partra, aby už nevydával žádné knihy. Když Partra nechce vyhovět jejímu požadavku, zavraždí ho a poté zapaluje všechna knihkupectví, která prodávají jeho knihy, až nakonec v jednom z nich uhoří. Chicka zase zastřelí vymahači daní, které neplatil.

Co se týče obtížné situace Colina a Chloé, Colin se nedostatek peněz pokusí vyřešit tím, že začne pracovat. Má k práci odpor, ale nějakou si musí najít, i když je třeba velmi fyzicky náročná či velmi nesmyslná. I přes Colinovo úsilí a zkušenosti s několika různými

zaměstnáními se Chloé nakonec leknín rozšíří i do druhé plíce... Colin v tu dobu pracuje jako posel nadcházejících neštěstí:

Každý den odcházel do prostých nebo honosných čtvrtí. Našlapal se něco schodů. Přijímán byl velice špatně. Házeli mu na hlavu různé těžké a zraňující předměty i tvrdá a ostrá slova a vyhazovali ho ze dveří. Dostával za to peníze a s jeho prací byli spokojeni. U této práce by byl zůstal. Nemusel dělat nic jiného, než se dávat vyhazovat ze dveří.

Únava ho mučila, podlamovala mu kolena a ryla vrásky do tváře. Jeho oči neviděly nic než lidskou ošklivost. Pořád jenom ohlašoval neštěstí, která měla přijít. Stále ho jen pronásledovali ranami, křikem, slzami, urážkami.

Brzy na to Chloé umírá a zprávu o její smrti doručí Colin sám sobě.

Protože Colin nemá našetřeno dostatečně peněz na důstojný pohřeb, musí zvolit variantu smutečního obřadu pro chudé, během kterého například ministrant s kostelníkem v bohatých barevných úborech pokřikují, tancují a házejí na Colina hrsti kamínků. Kniha končí tak, že Colin periodicky zabíjí leknín, který opakovaně roste na vodní hladině poblíž místa, kde je pohřbena Chloé, a myška, která s ním od začátku bydlela, se na něj nesnese dívat, a raději spáchá sebevraždu.

Román se postupně proměňuje, od jakési podivné komedie v úvodu přes řadu absurdních prvků až – poměrně překvapivě – k čiré tragédii. Absurdita v literatuře slouží jako vypouklé zrcadlo našeho vlastního světa, aby nás varovala, ale zároveň ne přímo vyděsila. Kdyby například autor psal o tom, jak nějaký člověk svou neopatrností na veřejném kluzišti zapříčinil hromadnou smrt udušením devíti desetin okolních bruslařů, a pak je z pohledu postav v knize popsal jako „bezcné zbytky lidských jedinců“ (epizoda ze začátku *Pěny dní*), čtenář by se nad takovouto skutečností nejspíše zhrozil. Jakmile ale víme, že vrah na sobě měl „vlněné ponožky s širokými střídavě žlutými a fialovými proužky“ a brusle, které měly vepředu rozdvojené ostří, hned nám tyto detaily odporující mechanice pohybu a základním pravidlům slušného oblékání dávají signál, že nic z toho nemáme brát zas tak moc vážně. I přes to můžeme ohrnout nos nad lhostejným přístupem ke smrti nevinných lidí, aniž bychom však byli nelidskostí tohoto činu odrazeni od četby či si stěžovali na způsob, jakým byla situace popsána a zda nebyla nerealistická či se nehodila do děje.

Problémem Vianova příběhu však je, že osud všech čtyř hlavních postav končí tragicky. Nezbývá jediná postava, která by zobrazovala naději, nebo avizovala lepší časy. Vždyť i na konci největší tragedie evropské literatury zůstává živý Horátio, jenž je vyzván Hamletem, aby žil dál a vyprávěl jeho příběh. Na konci *Pěny dní* však nikdo takový není, a jaké je poselství příběhu, je diskutabilní. Kdyby to bylo sdělení, že ať už se nám těžkosti dějí naší vlastní vinnou, nebo vůlí vesmíru, nešťastný konec je nevyhnutelný a přispívají k němu jednak náhoda, jednak společenské mechanismy, nebylo by to zas tak překvapující.

Zdá se totiž, že *Pěna dní* se stává tragédií ve chvíli, kdy se hlavním postavám začnou dít špatné věci. Na začátku příběhu jsou opravdu Colin, Chick, Chloé a Alise víceméně bezstarostní mladí lidé, kteří opovrhují prací a jen si užívají život, poslouchají jazz, pijou cocktaily, čtou knihy a na nic jiného moc nehledí. Teprve v časech krize poznáváme jejich pravou národu a je nám odhaleno, čeho jsou ze zoufalství schopné – třeba i 24 hodin ležet v půdě a zahřívát ji, aby v ní dobře rostly zbraně na ochranu vlasti.

„Uděláte do hlíny dvanáct malých dírek,“ pokračoval muž, „rozmístěných mezi srdcem a játry, svléknete se a lehnete si na zem. Přikryjete se tamhleto látkou ze sterilní vlny a položíte se tak, abyste ze sebe vydával teplo naprosto rovnoměrné.“

Zasmál se, hned zase přestal a plácl se po pravém stehně.

„Já jsem jich do dvacátého každého měsíce dělal čtrnáct denně. Ach! Měl jsem nějakou sílu...!“

„Co dál?“ zeptal se Colin.

„Potom tak zůstanete ležet čtyřadvacet hodin a po čtyřadvaceti hodinách hlavně pušek dorostou. Vytáhnou je ven. Zem se zalije olejem a začne se znovu.“

Ač se tato Colinova práce může zdát absurdní, jediné nerealistické na ní je to, že zbraně rostou z půdy, a ne na výrobním pásu. Ve skutečnosti přeci existují mnohem fyzicky náročnější práce, které lidské tělo vyčerpávají a ničí víc, než toto bizarní naléhání na půdu, spousta z nich je i podobně „špinavá“. I když bylo otroctví formálně zrušeno v devatenáctém století, v mnoha zemích stále existuje, v mnoha a mnoha zemích pracují lidé za méně než minimální mzdu, a to nejen dospělí, ale i děti. Zpočátku se nám názor postav, že pohrdají prací a nechtějí ji vykonávat, může zdát snobský a privilegovaný, později ale zjišťujeme, že k tomu všichni mají velmi dobré důvody. Colin a ostatní nenávidí práci, respektive její nejdostupnější formu – fyzicky i duševně náročnou, za minimální mzdu. Možná *Pěna dní*

není absurdní, ale spíše bizarní. Když se například vrátíme k tomu, že Colin jednou zapříčinil smrt většiny svých spolubruslařů, kteří byli rychle odklizeni, a ostatní poté vesele pokračovali v bruslení, jako by se nic nestalo..., stačí si uvědomit, že román vyšel v roce 1947, tedy těsně po konci druhé světové války, a najednou k desenzitizaci vůči hromadnému umírání máme dostatečný kontext, díky kterému nám situace v knize přestane připadat tak podivná. Podobně je to například i se samotnou nemocí, jíž trpí Chloé. Leknín v plíci je tuze neobvyklá nemoc, funguje ale na stejném principu jako spousta onemocnění, včetně rakoviny a nakonec je i více uchopitelná než například duševní onemocnění, která mohou vést až ke smrti. Stejně tak Chickova závislost na Partrovi je něco, co se v dnešním světě vyskytuje, a to skoro i ve stejné míře. Ne nadarmo je „kult celebrit“ velmi rozšířený výraz.

Pěna dní je opravdu jasným a funkčním zrcadlem našeho světa a o to smutnější je, jak končí všechny hlavní postavy. Tři umírají a Colin se v závěru z duševního hlediska pohybuje někde mezi životem a smrtí. A to i přes to, že postavy neštěstí zastihává velmi různě. Chickova závislost na Partrovi je (i přes mnohdy složitý proces zbavování se závislosti) ovlivnitelná, minimálně má původ a též je dlouhodobě zbytečně podporována a živena. Zato nemoc Chloé se objevuje naprostou náhodou, bez fyzického i morálního důvodu.

Pěna dní je příběh lidí, kteří jsou postiženi neštěstím, ale ať už jsou strůjci svých obtíží, či ne, dopadají vesměs stejně. I přes svou absurditu je román existenciálním dílem, které náš svět zobrazuje jako beznadějně nefunkční, krutý a nenapravitelný. A v tom je možná *Pěna dní* román pravdivý.

Literatura:

VIAN, Boris: *Pěna dní*. Přel. Svatopluk Horečka (Praha: Argo, 2011) 179 s.